

Literární prostředky v židovsko-křesťanské polemice

Markéta Kabůrková

Tato dizertační práce se zabývá židovskou protikřesťanskou polemikou, jak se nám dochovala v písemných pramenech v časovém rozmezí od dvanáctého do sedmnáctého století. Úvodní kapitoly obsahují obecné uvedení do problematiky židovsko-křesťanské kontroverze a polemické literatury, avšak mým primárním mým záměrem byl především stylový a formální rozbor vybraných textů tohoto žánru.

Polemická literatura má tendenci být stereotypní. Křesťanští teologové interpretují starozákonní tradici kristologicky a legitimizují tak existenci nového náboženství na základě starší tradice. Literatura typu *Adversus Judaeos* vytváří umělý konstrukt polemiky mezi křesťanem a „Židem“, tato pomyslná konfrontace pak napomáhá interní definici nového náboženství. Primární metodou je exegeze hebrejské Bible. Konvertité během vrcholného středověku prostředkují také rabínskou tradici – Talmud a midraše jsou na jedné straně kritizovány, cenzurovány či dokonce páleny, na straně druhé je křesťanští polemikové využívají pro dokazování křesťanského učení.

Hebrejská protikřesťanská polemika víceméně v odpovědi sleduje tyto vzorce. Lze říci, že většina hebrejských polemických textů je psána formou exegetického traktátu či kompendia, v nichž jsou argumenty řazeny podle jednotlivých knih Bible. Obsah tedy přirozeně tvoří především interpretace hebrejského Písma, avšak i zde nalezneme argumenty nezapadající do této prvoplánové klasifikace.

Tato studie se snaží mapovat právě ony momenty polemické literatury, které se vymykají běžné klasifikaci. Bylo nutné seznámit se s celým spektrem polemické literatury, jak jej uvádím v kapitole nazvané *Pramenné texty a jejich zpracování*. Většinu těchto textů jsem četla v některé edici v originálním hebrejském znění a snažila se je analyzovat pomocí literárně kritické metody, jež posuzovala nejen obsah argumentu, ale také literární styl a stylistické prostředky v něm užitý. Vedle literárního a stylistického rozboru daného textu jsem se soustředila především na funkci volených prostředků v kontextu historie židovsko-křesťanských vztahů, a to jak z pohledu teologicko-kulturního, tak v souvislostech socio-ekonomické dynamiky a politického vývoje.

Úvodní kapitola definuje tyto otázky a následné hypotézy a slouží jako jakési prolegomenon k žánru hebrejské protikřesťanské polemiky. Následuje vyčerpávající přehled dosavadního bádání v této oblasti judaistických studií, včetně zhodnocení metodologického vývoje a možností interdisciplinárních přesahů. Další kapitolu tvoří již výše jmenovaný seznam pramenných textů; ke každé polemice uvádím stručnou charakteristiku a výčet edicí, případně další literaturu. Následně se detailněji věnuji žánrovým formám v rámci polemického literárního žánru a různým způsobům klasifikace hebrejské protikřesťanské literatury.

Chronologicky na počátek židovsko-křesťanské kontroverze se dostáváme v kapitole pojednávající téma Ježíše a případně i jiných křesťanských motivů, jak se odrážejí v rabínské literatuře pozdní antiky a raného středověku. Rámec datačního vymezení mé práce přesahuje rovněž kapitola následující, věnována literatuře typu Toldot Ješu, čili „židovskému evangeliu“. Oba tyto oddíly připojuji především proto, že jak Talmud a midraše, tak tradice Toldot Ješu měly výrazný vliv na pozdější hebrejskou polemickou literaturu, jež kopírovala mnohé jejich motivy. Zároveň však přinejmenším příběhy zachycené v různých variantách Toldot Ješu, přestože nejsou polemikou per se, lze chápat jako jakousi parodii novozákonní zvěsti.

Kapitola nazvaná Defamace a démonizace v polemickém diskurzu mapuje na základě jmen a charakteristik připisovaných protivníkovi vývoj diskurzu o „jiném“ ve škále od definice, zesměšnění a ponížení, až k dehumanizaci a démonizaci. Tyto tendence jsou dobře známé z antijudaistické a později též antisemitské literatury (a jiných médií), má studie se však soustředí na tuto tematiku především v rámci hebrejských zdrojů – čili cílenou na křesťanství a křesťany. To, že snížení pozice oponenta a expresivní vyjádření distance vůči němu posiluje identitu komunity, dokládám nejen na textech řazených do polemického žánru, ale rovněž na jiných typech pramenů – například exegetické literatuře či kronikách.

Obrazy a představy jsou nadány velkou silou. Polemika zahrnující tělesná a mnohdy až vulgární témata je u většinového publika efektivnější než rafinované teologické spekulace. Na nejrůznějších příkladech však dokládám, že takováto „špinavá“ polemika nebyla doménou pouze lidových vrstev. V kapitole Vulgární a tělesná témata v polemickém diskurzu cituji především z knihy Nestor ha-komer a aškenázských polemik Sefer nicachon jašan či Sefer Josef ha-mekane.

Do poněkud rafinovanějšího prostředí se obracím v kapitole o Igeretu Al tehi ka-avotejcha, jehož autorem je Profiat Duran zvaný Efod. Krátce se věnuji jeho autobiografii a historiografickým hádankám vyvstávajícím kolem této osobnosti. Především pak předkládám překlad ironického dopisu do českého jazyka doprovázený komentářem a poznámkami.

Závěrečné dvě kapitoly představují jakési nahlédnutí do raně moderní doby. V jedné se zabývám zvláštní formou parodického Jigdalu, která pomocí variace znění známého liturgického útvaru na motivy třinácti článků víry představuje působivou polemiku s křesťanským konceptem božství. Vypracovala jsem rovněž překlad jedné ze tří známých verzí tohoto textu. Závěrečná pasáž je věnovaná textu Pilpul al zman zmanim zmanejhem italského autora Jony Rapy. Jedná se o kuriózní polemiku na téma křesťanského liturgického roku složenou ve formě parodie pesachové Hagady.

Na všech těchto příkladech jsem se snažila identifikovat principy volby stylových prostředků a polemických forem ve vztahu ke kontextu autora, tedy v souvislosti s jeho konkrétní situací (a situací jeho publika) na pozadí historických událostí. Zřejmě nejpregnantněji je toto manifestováno v osobě a díle Profiata Durana. Jak jsem již několikrát zmínila, zajímaly mne především literární prameny či jejich části, které se formou či obsahem liší od statických kategorií polemických metod. Vyhledávala jsem texty využívající tropů jako je satira, ironie, sarkasmus či parodie s vědomím, že tyto termíny aplikuji z velké části anachronicky, přesto však přesvědčena, že v konceptu existovaly již od biblických dob a v žánru polemické literatury hrají nezastupitelnou roli.

Studium hebrejské polemické literatury s výše uvedenými metodologickými postupy je zatím na počátku. Nakonec mnohé z mnou citovaných textů se ještě nedočkaly kritické edice a některým bylo zatím v rámci judaistických studií věnováno jen minimum pozornosti. Tato studie tedy prostředkuje informace o velkém množství primárního materiálu, který – až na nemnohé výjimky – nebyl dosud v českém kontextu představen.